

Борошов С.Ж., Орунбаев К.К.

**РЫСПАЙ АБДЫКАДЫРОВДУН МУЗЫКАЛЫК ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНЫН
АЛГАЧКЫ ЭТАПТАРЫ**

Борошов С.Ж., Орунбаев К.К.

**НАЧАЛЬНЫЕ ЭТАПЫ МУЗЫКАЛЬНОГО ТВОРЧЕСТВА
РЫСПАЯ АБДЫКАДЫРОВА**

S.Zh. Boroshov, K.K. Orunbaev

**THE INITIAL STAGES OF MUSICAL CREATIVITY
RYSPI ABYKADYROV**

УДК: 821.728.11 (04)

Макалада залкар обончу-композитор, кыргыз обондорунун новатору маркум Рыспай Абдыкадыровдун өткөн кылымдын 60-70-жылдардагы чыгармачылыгындагы негизги бурулуш учурлары, обон чыгаруудагы өзүнүн жеке ойлору, стилдик өзгөчөлүктөрү берилди. Анын чыгармачылыгы жөнүндө музыкалык адистердин серептери, замандаштарынын эскерүүлөрү жана азыркы музыкалык маданиятка болгон көз караштары иликтөөгө алынган.

Негизги сөздөр: искусство, руханий, композитор, маданият, чыгармачылык, музыка, обон, стиль, жеңил лиризм, романтика, минордук тон, мелодикалык гармония.

В статье рассматривается мысли и особенный стиль при написании мелодии в своих произведениях замечательного мелодиста-композитора и новатора кыргызской мелодии Рыспая Абдыкадырова в 60-70-годы прошлого века. Воспоминание об его произведениях его современниками и их взгляд на современную культуры музыки взяты на изучению.

Ключевые слова: искусство, композитор, культура, творчество, звуковой диапазон, мелодия, стиль, музыка, наставник, романтика, минорный тон, мелодическая гармония.

The article discusses the thought and individual style when writing melodies in his works a remarkable melodist-composer and innovator of the kyrgyz melodies of Ryspai Abdykadyrov in 60-70 years of last century, the logo. The memory of his works by his contemporaries and their view of contemporary culture of music taken for the study.

Key words: art, composer, culture, creativity, sound range, melody, style, music, a mentor, romance, minor tone, melodic harmony.

Залкар обончу-композитор Рыспай Абдыкадыров жетимишинчи жылдары чыгармачылык жолу улам бийиктеп, обон чыгаруудагы өзүнө гана таандык өзгөчөлүктөрү менен музыкалык чыгармачылыкка жеке мамилеси жана көз карашы жөнүндө «Обон жаратуудагы ойдон улам» аттуу көлөмдүү макаласында мындай дейт:

«Искусстводо мейли адабиятчы, мейли колу чебер сүрөтчү болсун иши кылып көркөм дүйнө жаратууга умтулгандардын баарысында табигый жөндөм, талант болмоюнча, көпчүлүктүн көңүлүнө арзыган жаңы нерсени тартуу кылуу өтө кыйынга турары закон ченемдүү.

Экинчиден, искусствонун кайсы түрүндө болбосун, ар бир чыгармачыл адам өзүнүн талантын, жөндөмдүүлүгүн тынымсыз изденүү, эмгектенүү менен көзүн каныктырып, тажрыйба топтоп, жетишпеген бөксөсүн толтуруп жүрүп отурат».

Музыка жаратуучу – композитор музыка жаратуу менен гана чектелип калбастыгын айтып, сезимдин башка формалары менен көркөм адабият, живопись, архитектура, кино жана театр менен да кеңири тааныш болууга тийиш, бул анын көркөм табитин тарбиялоого жакшы мүмкүнчүлүк түзөт деп бир мисал келтирет: «Мисалы бир жазуучу өзүнүн чыгармасында жалпы адамзаттык терең идеяны айткан дейли. Мыны ошол мыкты жазылган чыгармадан улам толкунданган композитор - музыка жаратышы мүмкүн. Буга Лениндик жана Мамлекеттик сыйлыктардын лауреаты Ч.Айтматовдун бир катар чыгармаларынын негизинде музыкалык чыгармалар жаратылганын айтсак болот».

Рыспай Абдыкадыровдун чыгармачылыгы жөнүндө жетимишинчи жылдары эле музыка изилдөөчүлөрү жана сынчылары ага карата жеке көз караштарын жана ой-пикирлерин билдирип келишкен. Алардын бири Акматбек Солтобаев 1972-жылы «Ала-Тоо» журналына жарыяланган көлөмдү «**Музыкалык таасирлер**» аттуу көлөмдүү макаласында:

«Р.Абдыкадыров музыкасы терең ойлуу, тили так. Дили менен укканга көп жашап, көптү көргөн акылдуу адамдын аңгеме дүкөнүндөй: жеңил лиризм, көңүлдү көтөргөн романтика, кээде терең философия сезилип турат. Бирде карасаң ойго чөктүрөт («Кымбатым», «Издейм сени» ж.б.). Турмуш даңгыр жолу эмес. Жашоодо өкүнүч да, кубаныч да болот.

Р.Абдыкадыров чыгармасын турмуштан сузуп алат, ошон үчүн элге жакын, угуучуну ишендирет. Жалпыга маалым «Түгөйүм» аттуу обонун чыгаргандан бери он жылдай мезгил өттү. Көркөм чыгармачылыкта бул анча көп эмес. А бирок, обончу эбегейсиз зор эмгек жаратты. Менин билишимде сан жагынан да, сапат жагынан да андан өткөн музыкант жок»:

Кайрадан Р.Абдыкадыровдун обон чыгаруу өзгөчөлүктөрү жөнүндө: «Сөз обон жаратуу жөнүндө болуп жаткандыктан, кептин нугун ошого бурмакчыбыз. Музыка бул – окуяны добуш аркылуу баян-

дап, көркөм эмоциялык мүнөздө чагылдыруучу искусство. Мындан тышкары музыка окуянын кубанычтуу же кайгылуу жүрүшүнө карай экиге бөлүнөт.

Композитор окуянын трагедиялуу учурун минордук тондо, ал эми шаттуу учурун мажордук тондо жазат. Бирок, минордук тондо жазылган музыка кээде шаттыкты элестетсе, тескерисинче, мажордук тондогу музыка кайгылуу окуяны элестете алат. Композитор окуянын жогорудагыдай негизги эки мүнөзүнө жараша мамиле жасап, өз эмоциясын өзгөртүшү мүмкүн».

Рыспай жогорудагы макаласында искусствонун башка түрлөрү сыяктуу эле, музыка искусствосу да өз ара майда жанрлардан турарын жөнөкөй, түшүнүктүү болуусу үчүн музыка искусствосун негизги эки бөлүккө бөлүп карай тургандыгын, булар: Вокалдык жана аспаптык.

Мындан тышкары алар дагы көптөгөн топторго бөлүнөрүн айтып, төмөндөгүдөй оюн улантат:

«Музыка жаратууга ынтызарлар алгач балдар үчүн обон жаратуудан баштаса, бир топ тажрыйбаны топтоп алган болор эле. Анткени, балдар үчүн жазылган ырлардын тексти көбүнчө төрт саптан туруп, үчүнчү жана төртүнчү саптар көбүнчө эки жолу кайталанып, жалпы жонунан бир гана бөлүм менен аяктайт».

Бөкөнбай Боркеев «Жаш обончулардын чыгармачылыгы тууралуу айрым ойлор» аталышындагы көлөмдүү макаласында:

- «Обончулар тууралуу сөз боло калганда, жалпыга маалым саналуу гана ысымдар көз алдыга тартылар эле. Эми барган майын алардын карааны артып, угуп-билгендерибиз эле жүздүн аржак-бержагында. Алардын саны улам жаңылар менен толукталган сайын, ыр жандуу кыргыз эли ички дүйнөсүн күүгө келтирген дагы бир азаматтын духун сезип, аны башкалар менен катар сын элегине салып жатат. Карапайым угуучу обонду теориялык билимге салып чыпкалабайт. Тек гана уккулуктуулугунан жүрөккө жакын сезилет. Ал эми «Уккулуктуу» деген сөздө – теориялык жактан баалануучу жакшы касиеттердин бары камтылган. Мындай адилет сындан өткөн автор, обонго мурдагыдан да ишенимдүү мамиле кылып, ага бүт дилин жумшайт да, анын эл билбеген кереметтерин ачып, өз тили, өз үнү менен баян этет. Анын чыгармачылык жолу ошентип башталат».

Бөкөнбай Боркеев, жогорудагы сөзүн улантып, эгерде автордун музыкалык сабаты начар болсо, кээде лирикалык ырларга патриоттук духтагы обондорду чыгарышып, музыка сынчыларынын тепкисине калып жаткандыктары, обончу акындар ырдагы жөнөкөй адамга байкалбай турган үлбүрөк нюанстарды кылдат туюп, ага карата өзүнүн реакциясын аныктай алышы, обончунун сезимталдыгына жараша болорун айтат:

«Обончу акындын ырына жан кийирүүчү устат. Бирок, ал колуна урунган бардык эле ырларга обон чыгара бербестен, түн уйкусунан бездирип, кандай-

дыр бир ойго чөмүлтүп, тынчын ала берген ырларга гана обон чыгарат. Албетте бардык эле жакшы ырлар, аны толкундата бербейт. Аны толкундаткан объективдүү шартка төп келишкен, ыр саптарынын рифмаларын музыкалуу, уйкаштыктары обонго ийкемдүү болушу керек. Эгерде ыр обончуну толкундаткан болсо, анда чыгармачылык эргүүдө турган обончунун сезими ого бетер күүгө келип, ага үн кошпой кое албай турган абалга дуушар болот да, акын ыр саптарында айталбай кеткен, сөздүн кудурети жетпей калган жерлерин толуктап, музыканы сыбызгы тили менен зырп эттирип, аны бүт бойдон музыка дүйнөсүнө тартып кетет. Бул кубулуш, ыр менен обондун «тил табышкан» айкалышында гана ишке ашат. Обончу акын айтмакчы болгон ойду таасын түшүнүп, чыгармачылык интуициясы менен терең туюп, жаралуучу обондун тулкусу ырдын мазмуну менен тыгыз айкалышкандай чыгарма жарата тургандыгын Р. Абдыкадыровдун:

«Жаңыдан гана музыка жазууга киришкен талапкерлер обондун сапаттык деңгээлин жогорулатууда түрдүүчө ыкмаларды колдонушат. Бул үчүн куплеттик формага өтүү ыңгайлуурак. Мисалы, төрт сап текстке обон жазгандан кийин, ошол эле тексттин мазмунуна жараша кайырмасы болууга тийиш. Ырдын кайырмасы төрт же алты сап болушу мүмкүн. Ошентип ырдын негизги төрт сабын биринчи бөлүк деп, ал эми кайырмасын экинчи бөлүк деп алсак, мында жазылган обон эки бөлүктөн турган жөнөкөй форма болуп эсептелет».

Б.Боркеев: Биз угуучулар кээде обончуларга кине коебуз, ал эми чын-чынына келгенде Р.Абдыкадыровдун «Түгөйүм». Э.Талиповдун «Сенин көзүң», Т.Эшпаевдин «Эжекеме» өңдүү обондору айрым музыка сынчыларынан сын жеп калышы, биринчи кезекте ыр саптарынын начардыгынын кесепети го. Ошол ыр чыгарган акынга коюлуучу күнөөнү, негедир обончулар көтөрөр жөнү жок түшүнүктү, адатта обонду укканда анын автору катары биз көбүнчө обончуну түшүнөбүз да, акын экинчи планда кала берет. Ошондуктан «Түгөйүмдү» жактырбайбызбы десе эле негедир Р.Абдыкадыров эске түшөт. Ал эми чынында «Түгөйүмдүн» обону Рыспайдын чыгармачылыгынын бийик чокусу десек жаңылбайбыз. Рыспай, Рыспай катары калайыкка ушул ырдан тарта, дал ушул ыр кыргыз музыкасындагы жаңы табылга болгондугуна Р.Абдыкадыровдун: «Музыка жазыла турган текстти тандоо композитор үчүн негизги маселе. Тексттин муун, өлчөмдөрү түрдүүчө болушу мүмкүн. Ошондуктан ар бир муунду нотанын алдына түшүнүктүү жана туура кылып коюу керек. Ошондой эле грамматикадагы күчтүк басымды жана музыкалык басымды эске алуу керек. Тексттин мазмунуна карай биз төмөндө эки башка мазмундагы текстке кандай музыка жазыларын карап көрөбүз.

Жүрүш ыры:

Абага гүл жытын арбын таратып,
Ар таңда гүл тосот кыргыз тоолору.

Бірдайбыз лагерге кетип баратып,
Денени чыңалтып күчкө толгону.

Жогорудагы текстке жазылган музыка мажордук марш темпинде болуп, көз алдыңа жаркыраган жайдын фонунда көңүлдүү ыр ырдашып бараткан пионерлердин элеси тартылат. Ушул эле ырга кайырма кошуп койсо андан да сонун болору шексиз.

Ёлка

Мына ёлка карачы,

Эң бир кооз арасы.

Тиги турган жалтырап,

Канча оюнчук саначы! – бул ырды укканыбызда анын жагымдуу музыкасынан улам биз көз алдыбызга жаңы жылдык салтанатты элестетибиз. Ырдын текстине жазылган музыканын сапаты жогору жана уккулуктуу болушу үчүн музыка менен иштөөдө бир эле текст үчүн бир нече варианттагы музыканы жазып, ошонун ичинен көңүлгө жакканын тандап алууга да болот.

Ар бир композитордун өз почерки, өз ыкмасы болот. Бирөөсү атайын бир текстти тандап алып, ошол тексттин мазмуну аркылуу иштесе, экинчи бир композитор тексти жок эле музыкалык аспапта ойноо менен белгилүү бир муундагы обонду жазып бүтүрөт. Бул чыгармачыл адамдын табитине шыктын пайда болуу учуруна байланыштуу. Адатта мындай учурларда ошол адам эмоцияга берилип отуруп, бир жагынан чарчоо абалына келсе, экинчи жагынан өз алдынча ырахатка батат.

Ошондой болгону менен музыка өзүнө өтө чоң нерсени камтуу менен угуучуларды ырахаттандырып, кубангып же ойлонтуп коет. Жол башчыбыз В.И. Ленин Бетховендин фортепианолук сонаталарын угуп отуруп, «ушундай сонун нерселер жеке адамдардын колунан жаралганы үчүн адам деген улуу да, сыймыктуу да, укмуштар адамдардын гана колунан жаралат» – деген. Ал эми революционер Лепешенский өзүнүн Ленин жөнүндөгү эскерүүсүндө «Ильичке тамак берип тойгузуунун кереги жок, андан көрө «алдыга баскын жолдоштор» же «Варшавянканы» тез-тез угузуп туруш керек» – деген.

Биз окуяны чагылдырууда музыка эң бай мазмунду кучагына алат дедик. Демек, жеке гана текстте айтылган окуянын же бир эпизоддун мазмуну гана айтылбастан, ырдоо аркылуу музыканын мазмуну да угуучуга түшүнүктүү болуп жетет»

Жогорудагыдай ой-пикирин улантып, Рыспай чыгармачылыкка жеке көз карашы өзүнө жана чыгармачылыгына олуттуу талап кое билген адам катары, композитор элдик чыгармалар боюнча чыгарма жазганда ага улуттук колориттин рамкасынан чыгып кетүүгө жол коюлбастыгын айтат. Анткени, анын ою боюнча, ар бир улуттун эскиден сакталып келе жаткан нравасындай эле, элдик жана классикалык

музыкасынын өзгөчөлүгү сакталыш керек дейт. Мисалы, кыргыз музыкасында көп үндөр үчүн жазылган обондор, хор, кварта, квинта аркылуу ажыратыла тургандыгын айтып, өз оюн төмөнкүчө улантат:

«Кийинки он жылдын ичинде кыргыз музыкасы сан жагынан да, сапат жагынан да кыйла өсүшкө ээ болду. Айрыкча, кыргыз музыкасынын тарыхында бир топ жаңылыктар пайда болуу менен бирге мурда кездешпеген мелодикалык, гармониялык чыгармалар жазылып жатат. Бул үчүн биздин профессионал композиторлор жана элдик таланттар, өздүк көркөм чыгармачылыгы кружокторунан өсүп чыккан обончулар өз салымдарын кошуп жатышат»

Бөкөнбай Боркеев, Р.Абдыкадыровдун «Түгөйүм» деген чыгармасы кыргыз музыкасынын обон жанрында жаңы доору башталып, улуттук-элдик, салттык музыкадан өзгөчөлөнгөн формада обон жарата алгандыгын белгилейт:

Алтымшынын жылдардын башында Р.Абдыкадыровдун «Түгөйүм» деген ыры эфирден обологондо, угуучулар ыр дүйнөсүнө жаңы үн, жаңы стиль менен келген обончунун духун сезген. Анын аткаруусундагы өзүнүн ыры болобу, же башканыкыбы айтор мурдагылардан таптакыр айырмаланган почеркти баамдашты. Анын үнүндөгү, аткаруу манерасы дагы жаңылык болду. Ошондо анын ырларына кумар болбогон жан калган жок. Бул жаш обончулардын аны туурап, андан үлгү алууга аракетин күчөтү.

Музыка жазууга кызыккан жаштардын импровизациясын өстүрүү үчүн музыкалык мектептерден баштап байкоого алып, же музыкалык окуу жайларында алардын чыгармачыл фантазиясын, музыкага болгон сезимин жана кооздукту сезе билүүсүн күчөтүү музыкадан сабак берген ар бир педагогдун милдети болуп саналат. Бул үчүн атайын музыкалык мектептерде, музыкалык окуу жайларда окуучуларга жекече сабак өтүүдө өзгөчө мамиле жасап, улуу композиторлордун чыгармачылык жолу менен тааныштыруу алардын чыгармачылык умтулуусун инерциялык абалга алып келет.

Адабияттар:

1. Кыргыз музыкасынын энциклопедиясы.
2. «Кыргызстан маданияты» газетасы 1975ж. 25-октябрь. Кыргызстан композиторлор союзунун Пленуму.
3. Абдыкадыров Р. «Обон жаратуудагы ойдон улам». Кыргызстан маданияты газетасы. - 1981-ж. - №155.
4. Акматбек Солтобаев «Музыкалык таасирлер» Ала-Тоо журналы. - Фрунзе, 1972-ж. - №4. - 134-145-беттер.
5. Бөкөнбай Боркеев. «Жаш обончулардын чыгармачылыгы тууралуу айрым ойлор». - 1975-ж. Ала-Тоо журналы №4. - 132-143-беттер.

Рецензент: доктор искусствоведения, профессор Дүйшалиев К.Ш.